

Gierzwaluwen in de stad Groningen

Rob Lindeboom

Op mooie zomeravonden in juni en juli zijn, vooral in de vooroorlogse woonwijken rondom de binnenstad van Groningen, gierende groepjes Gierzwaluwen waar te nemen. De algemene indruk is dat het aantal vogels de laatste twintig, dertig jaar in deze wijken en de binnenstad is afgenomen door sloop en renovatie van oude gebouwen en huizen(blokken). Is er inderdaad sprake van een afname in de stad of wordt de afname deels gecompenseerd door kolonisatie van naoorlogse woonwijken en/of het aanbrengen van nestkasten in bedreigde kolonies? Tijd om de gierzwaluwinventarisatie van 2001 te herhalen.

In 2014 heeft een gierzwaluwtekening plaatsgevonden in de meeste woonwijken en binnenstad van Groningen. De inventarisatie, die mede op verzoek van de stadsecologen is verricht, had een vijftal doelstellingen:

- lokalisering van de kolonies in de stad Groningen;
- actualisatie van de aantallen uit de telling van 2001;
- ophangen van nestkasten in de directe omgeving van bedreigde kolonies;
- inzicht krijgen in verloop van broedkolonies in de stad;
- inzicht krijgen in bezetting van nestkasten en neststenen in de stad.

Eerdere tellingen hebben plaatsgevonden in 1984/1985 (Berghuis, Doevendans en Sikkens) en 2001/2002 (Lindeboom).

Gebied en methode

In 2014 was het streven in ieder geval die wijken te tellen die in 2001 ook geteld zijn (Lindeboom, 2002). Dit betreft wijken ouder dan dertig jaar en Hoogkerk. Recentere buiten de ringweg gelegen wijken als Lewenborg, Ulgersmaborg, Beijum, Corpus de Hoorn, de Hoornse wijken (Hoornse Meer en Hoornse Park), De Hunze en Vinkhuizen zouden alleen geteld worden bij voldoende tellers en mits deze tellers bereid zouden zijn om 'gierzwaluwsaai' wijken te tellen. De uiteindelijk getelde wijken staan vermeld in tabel 1.

Aan de telling hebben 27 mensen meegedaan. Dit waren overwegend leden van Avifauna en/of de vogelwerkgroep van het IVN Groningen/Haren. De twintig (delen van) wijken zijn in tweetallen dan wel individueel geteld. In eerste instantie zijn de gierzwaluwtel-

lers uit 2001 benaderd. Hun ervaring vereenvoudigt immers de vergelijking met de resultaten uit 2001. Een aantal van hen was bereid om in 2014 dezelfde of een andere wijk te tellen.

In het voorjaar van 2014 is een mailgroep *Gierzwaluw-tellers 2014* aangemaakt. Ruim voor de start van de eerste van de drie tellingen ontvingen de tellers de volgende randvoorwaarden voor de telling:

- datumgrenzen: 1 juni t/m 15 juli 2014;
- aantal tellingen: 3 (meer mag);
- telperiode: 19.00 uur t/m schemering;
- telomstandigheden: mooie, zwoele en warme avonden;
- vervoermiddel in telgebied (woonwijk of binnenstad): per fiets of te voet;
- telbenodigheden: plattegrond van wijk, pen, verrekijker, fototoestel. De organisatie levert plattegronden en informatiefolders (bij vragen van bewoners of omstanders);
- alle laagvliegende Gierzwaluwen in het telgebied worden in ieder geval genoteerd op de plattegrond. Deze randvoorwaarden werden verder toegelicht met: **“Wat wordt geteld?** Van alle laagvliegende (groepen) Gierzwaluwen (vaak giervluchten) wordt aantal, locatie en waarnemingstijd ingetekend op de plattegrond. Tevens worden op de plattegrond datum, begin- en eindtijd van de telling en weersomstandigheden vermeld. ‘Laagvliegend’ is niet meer dan twee keer de hoogte van de aanwezige gebouwen! Extra informatie over de aanwezigheid van broedkolonies of invliegers (adres, aantal, digitale foto invlieglocatie) en/of bezetting van nestkasten en neststenen in het telgebied wordt zeer op prijs gesteld. Echter, wees je ervan bewust dat dit veelal een inspannende en tijdvergende extra waarneming is”.

Gierzwaluw in Nederland

De Gierzwaluw *Apus apus* is een vogelsoort die in ons land uitsluitend in gebouwen in steden en dorpen broedt. Hij broedt dan veelal op de panlatten onder oude pannendaken, achter boeiboorden, in betimmeringen van dakgoten en in spleten en kieren in (spouw)muren. In vroegere tijden wist deze, van oorsprong, rotsvogel ons vochtige en daarmee insectenrijke deltagebied te veroveren, omdat de toenmalige stenen gebouwen (kloosters, kerken, kastelen plus omringende huizen) voldoende openingen kenden. Isolatie en dakonderhoud waren nog niet ingeburgerd.

De broedvogels arriveren eind april/begin mei in ons land. Ze hebben dan een tocht van ongeveer 9000 km, vanuit het Kongobekken in Afrika, achter de rug (Klaassen *et al.* 2014). Ze vliegen blindelings, gewoontegetrouw als ze zijn, naar hun vertrouwde nestplaats (Soortenstandaard Gierzwaluw 2014). Deze eenkennigheid van broedplaats is tevens de achilleshiel van de soort. Door sloop, dakrenovatie en isolatie verdwijnen veel broedplaatsen. Aangezien de Gierzwaluw in kolonies broedt en daar soms één gebouw voor uitkiest (b.v. een kerk), kan in één keer een hele kolonie dakloos raken. In het vinden van een nieuwe nestplek is deze vogel niet erg flexibel. Het kan wel meerdere jaren duren voordat ontheemde vogels een nieuwe nestplaats hebben. Bovendien is het verkennen van onbekende nissen in gebouwen niet geheel risicoloos. De vogel kan namelijk vast komen te zitten. Gelukkig kunnen Gierzwaluwen een respectabele leeftijd bereiken, waardoor ze niet ieder jaar jongen groot hoeven te brengen om de soort in stand te houden.

De Gierzwaluw wordt, net als andere inheemse planten- en diersoorten, in bescherming genomen door de Flora- en faunawet (FFW, 25 mei 1998). Voor wat betreft de Gierzwaluw zegt deze wet het volgende: het is verboden Gierzwaluwen opzettelijk te verontrusten dan wel te doden, nestplaatsen van Gierzwaluwen te verstoren dan wel te vernietigen en eieren van Gierzwaluwen te vervoeren dan wel te beschadigen (artikel 9 t/m 13). Daar komt bij dat de nesten van Gierzwaluwen het hele jaar (jaar-rond) beschermd zijn en vallen onder categorie 2 van vogelnesten (Dienst Regelingen, 2009). Dit betekent dat bij vernietiging van gierzwaluwnesten buiten het broedseizoen altijd compensatie moet plaatsvinden in de vorm van het tijdig aanbrengen van voldoende kunstmatige nestplaatsen als nestkasten, invliegpannen of inbouwneststenen.

Gierzwaluw bij nestholte, Oosterhaar, 8 juli 2012

Foto: Gerrit Kiekebos

De tellers is vrijblijvend gevraagd om te onderzoeken of in hun gebied aanwezige kunstmatige nestgelegenheid bewoond zou zijn. Daartoe hadden de tellers een kaart gekregen met de locaties van deze kasten en pannen in hun wijk.

Ophangen van nestkasten bij bedreigde locaties

Eind 2013 is de Stuurgroep Gierzwaluw opgericht met daarin de stadsecologen van de gemeente Groningen, leden van de Stadsvogelwerkgroep van Avifauna, een lid van de Vogelwerkgroep van het IVN Groningen/Haren en Buitenbedrijf BBZ. Eén van de doelstellingen van deze Stuurgroep was om aan de hand van de telresultaten van 2014 en van eerdere waarnemingen houten nestkasten op te hangen in bestaande kolonies. Kolonies die vermoedelijk onder druk staan door (toekomstige) sloopprojecten en/of dakrenovaties. Rondom deze kolonies is door leden van de Stuurgroep geïnventariseerd welke panden geschikt zouden zijn voor het ophangen van nestkasten. Aandachtspunten voor de ophanggevels waren de afwezigheid van (opslaande) ramen en aanvliegbarrières en de eventuele aanwezigheid van een dakoverstek. Ook de positionering van de gevel ten opzichte van de zon en voldoende aanvlieghoogte van de kasten is belangrijk. Na deze inventarisatie kwam de meest tijdrovende klus, namelijk: toestemming vragen aan de gebouweigenaren (overwegend particulieren). Tijdrend, omdat eerst uitgezocht moest worden wie de eigenaar was (aankopen en vragen), deze vervolgens opbellen (vaak een huisjesmelker) en de bedoeling uitleggen. De meeste huiseigenaren, met name degenen die tevens het huis bewoonden, waren meteen enthousiast en gaven onvoorwaardelijk toestemming. Anderen waren sceptisch en hadden bedenktijd nodig en een klein deel zag het totaal niet zitten.

Resultaten

In tabel 1 staan per telgebied de teldata en telresultaten van 2014 vermeld. De resultaten per datum betreffen het totaal aantal op die avond in het telgebied aangetroffen laagvliegende Gierzwaluwen. Tevens is per wijk het gemiddelde aantal vogels bepaald en dit is ook, indien aanwezig en/of mogelijk, gedaan voor de resultaten uit 2001. Het aantal broedparen per wijk in 2014 is, evenals in 2001, vastgesteld door het gemiddelde aantal laagvliegende vogels te delen door een factor 1,5 dan wel 2. Onder aan de tabel is het totale aantal laagvliegende vogels in de stad Groningen in de periode juni/half juli aangegeven voor 2001 en 2014.

Gemiddeld aantal laagvliegende vogels per wijk in 2014

In vooroorlogse wijken zijn grotere aantallen Gierzwaluwen aanwezig dan in naoorlogse wijken. De kwaliteit van pannendaken, dakgoten en gevels in deze wijken met veel slecht onderhouden (studenten)woningen verklaart dit. De aanwezigheid van gemiddeld 169 Gierzwaluwen in de Hortusbuurt/Noorderplantsoenbuurt wordt vermoedelijk niet alleen verklaard door de ouderdom van de huizen en door het grote gezamenlijke oppervlak van deze wijken, maar ook door de hoge bezetting van de in de loop van de tijd aangebrachte kunstmatige nestgelegenheden (zie item Bezetting nestkasten, invliegpannen en neststenen). Ook in de Korrewegwijk, Helpman, Schildersbuurt, Rivierenbuurt en Oosterpoort is een aanzienlijk aantal laagvliegende vogels vastgesteld. Zie de figuren 1 en 2. Uit de gemiddelde telresultaten van 2014 blijkt verder dat een aantal naoorlogse wijken gierzwaluwkolonies hebben van 15 tot 50 laagvliegende vogels. Met andere woorden: deze wijken (de laatste zes in tabel 1) worden na verloop van jaren geleidelijk gekoloniseerd door Gierzwaluwen. Wel valt uit de waarnemingen van

Gierzwaluw, Onnerpolder, 18 mei 2014 Foto: Gerrit Kiekebos

de tellers op dat deze kolonies zich met name bevinden in huizenblokken met pannendaken. Dit is b.v. duidelijk te zien in de Hoornse wijken waar zich een kleine kolonie bevindt rond het deel met pannendaken tussen de J.F. Kennedystraat en de D.D. Eisenhowerstraat. In deze wijkdelen weten Gierzwaluwen toch nog vaak broedgelegenheden te vinden onder nokpannen of in en naast gootbetimmeringen of bij gaten naast regenpijpen. Bepalend is meestal in welke periode (hoe ouder hoe versletener) en op welke wijze deze huizen gebouwd zijn (intensiteit van isolatiemaatregelen). In een wijk als de Hunze, met uitsluitend platte huizen zonder pannendaken en dakgoten, is ondanks een ouderdom van circa dertig jaar nog geen gierzwaluwkolonie bekend! Ook in de “platte delen” van de Hoornse wijken zijn geen gierzwaluwkolonies bekend. Bij dit laatste moet opgemerkt worden dat een bewoner van een vrijstaand plat huis in 2014 meldde dat voor het eerst een Gierzwaluw één van zijn drie gierzwaluwkasten had gevonden. Deze kasten hangen er al ongeveer tien jaar en waren eerst bezet door Huismussen. Kortom: het ophangen of inbouwen van gierzwaluwnestkasten in platte nieuwbouw heeft wel degelijk zin. Na jaren worden deze nestkasten toch bezet. Deze bezetting kan versneld worden door het afspeken van lokgeluiden en/of door bewoning door eerst Huismussen of Spreeuwen.

Vergelijking gemiddeld aantal laagvliegende vogels 2014 met resultaten uit 2001

In tabel 1 zijn voor de wijken die zowel in 2001 als in 2014 zijn geteld de gemiddelde aantallen laagvliegende vogels naast elkaar gezet. Bij vergelijking van beide resultaten ontstaat een zeer diffuus beeld. In de ene wijk is sprake van een (aanzienlijke) afname van het aantal vogels, terwijl in een andere wijk weer sprake is van een toename. Veelal kan vergelijking van de resultaten van 2001 en 2014 niet één op één plaatsvinden, omdat er te grote verschillen zijn tussen beide tellingen, zoals:

- een wijk die in 2014 drie keer is geteld en in 2001 slechts één keer (b.v. Binnenstad-Zuid en Hoogkerk);
- een wijk die in beide jaren slechts één keer is geteld (zoals Helpman/De Wijert);
- een wijk die in 2001 twee keer is geteld, beide keren door verschillende tellers en in 2014 drie keer door dezelfde teller (bijv. Oranjebuurt/Noorderplantsoenbuurt);
- een wijk die in 2001 geteld is door één teller en in 2014 door twee groepen van twee tellers (b.v. Korrewegwijk (Zuid en Noord)).

Slechts voor wijken die beide jaren twee of -liever- drie keer geteld zijn door dezelfde teller, kan een redelijk be-

trouwbaar vergelijking gemaakt worden. Het gaat hierbij om de Hortusbuurt, Schildersbuurt, Zeeheldenbuurt/Badstratenbuurt en Grunobuurt/Laanhuizen. In deze wijken is, met uitzondering van de Zeeheldenbuurt/

Badstratenbuurt, een afname in het gemiddeld aantal laagvliegende vogels te constateren. In Hortus- en Grunobuurt is sprake van een lichte afname; in de Schildersbuurt van een sterke afname.

Telgebied	Teldatum 2014	Telresultaat 2014	Gemiddelde aantal 2014	Aantal broedparen 2014	Gemiddelde aantal 2001	Aantal broedparen 2001
Binnenstad Noord	8 juni	43				
	3 juli	45	39 (n=3)	20-26	39 (n=4)	20-26
	10 juli	28				
Binnenstad Zuid	12 juni	75				
	24 juni	38	55 (n=3)	28-37	110 (n=1)	55-73
	11 juli	51				
Korrewegwijk Noord@	8 juni	63				
	6 juli	136	92 (n=3)	46-61	168 (n=1)@	84-112@
	15 juli	77				
Korrewegwijk Zuid@	11 juni	123	146 (n=2)	73-97		
	14 juli	169				
Oosterparkwijk	7 juni	55				
	9 juli	52	63 (n=4)	32-42	115 (n=2)	58-77
	12 juli	64				
	17 juli	82				
Schildersbuurt	8 juni	70				
	2 juli	80	90 (n=3)	45-60	193 (n=2)	97-128
	10 juli	120				
Zeeheldenbuurt/ Badstratenbuurt	8 juni	61				
	3 juli	87	73 (n=3)	37-49	59 (n=3)	30-39
	13 juli	70				
Rivierenbuurt	12 juni	25				
	29 juni	99	105 (n=3)	53-70	48 (n=1)	24-32
	17 juli	190				
Grunobuurt/Laanhuizen	12 juni	4				
	2 juli	35	23 (n=3)	12-15	29 (n=4)	15-19
	10 juli	30				
Oranjebuurt/ Noorderplantsoenbuurt	8 juni	158				
	27 juni	179	169 (n=3)	85-113	108 (n=2)	54-72
	11 juli	169				
Hortusbuurt	9 juni	39				
	3 juli	43	55 (n=3)	28-37	71 (n=3)	36-47
	11 juli	83				
Oosterpoort	26 juni	74	70 (n=2)	35-47	56 (n=3)	28-37
	27 juni	66				
De Hoogte&	9 juni	37				
UMCG e.o.&	27 juni	106				
Helpman/De Wijert&	11 juli	230	230 (n=1)	115-153	71 (n=1)	36-47
Helpman/Coendersborg&	13 juli	69	69 (n=1)	35-46	71 (n=4)	36-47
Hoogkerk	26 juni	10				
	3 juli	10	10 (n=3)	5-7	52 (n=1)	26-35
	17 juli	10				
Corpus den Hoorn	23 juni	2				
	25 juni	12	14 (n=3)	7-9		
	26 juni	27				
Hoornse Wijken	16 juli	7	14 (n=2)	7-9		
	18 juli	21				
Vinkhuizen	9 juni	43				
	7 juli	53	43 (n=3)	22-29		
	13 juli	32				
Paddepoel	8 juni	28				
	29 juni	32	28 (n=3)	14-19		
	11 juli	24				
Selwerd	11 juni	52				
	3 juli	68	55 (n=3)	28-37		
	12 juli	45				
Lewenburg	5 juli	25	32 (n=2)	16-21		
	15 juli	39				
			1.475*		1.190#	

n = aantal tellingen
* = totaal aantal Gierzwaluwen in 2014

@ = in 2001 is de Korrewegwijk als een geheel geteld (door één teller)
# = totaal aantal Gierzwaluwen in 2001

& = in 2014 slechts een keer geteld

Tabel 1. Resultaten van de tellingen in 2014

De lichte afname in de Grunobuurt wordt vermoedelijk veroorzaakt door de herstructurering van het noordelijk deel van deze wijk. Huizenblokken met pannendaken van voor de oorlog zijn tussen 2001 en 2014 gesloopt en vervangen door platte appartementengebouwen. De eerste nieuwe gebouwen hadden geen, zoals afgesproken, vervangende nestgelegenheid in de vorm van inbouwstenen. Achteraf zijn daarom alsnog een aantal nestkasten van houtbeton aan de nog aanwezige huizenblokken opgehangen. Een recentelijk gerealiseerd appartementengebouw aan het Noord-Willemskanaal heeft wel inbouwstenen gekregen (zie tabel 3).

De sterke afname in de Schildersbuurt en lichte afname in de Hortusbuurt worden vermoedelijk (deels) veroorzaakt door een afname van broedgelegenheid door sloop dan wel renovatie. Waarbij het verschil tussen beide buurten verklaard kan worden door het al dan niet aanwezig zijn van vervangende kunstmatige nestgelegenheid. In de Hortusbuurt zijn in bestaande kolonies volop houten nestkasten opgehangen, die al grotendeels in gebruik zijn (zie item Bezetting nestkasten, invliegpannen en neststenen). In de Schildersbuurt is in het verleden nauwelijks vervangende nestgelegenheid aangebracht. De lichte toename in de Zeeheldenbuurt/Badstratenbuurt wordt misschien verklaard door een toename van nestgelegenheid door verdergaande verloedering van huizen en hun pannendaken.

Hoewel voor Hoogkerk de vergelijking tussen 2001 en 2014 niet één op één te maken is (in 2001 slechts één keer geteld), is de sterke afname van de gierzwaluwstand wel opvallend. Bekend is dat de kolonie in de Suikerbuurt in Hoogkerk de laatste jaren onder druk staat door renovatieperikelen. Bovendien waren tijdens de telling van 2014 volop oranjevlaggetjes aanwezig tussen de huizen i.v.m. het WK in Brazilië. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze verstoring hebben gewerkt op het invliegen in de broedlocaties boven in de spouwmuren op de begane grond.

In 2001 vlogen er gemiddeld circa 1200 Gierzwaluwen laag door de stad Groningen. In 2014 waren dat er 300 meer (ca. 1500). Dit lijkt een aanzienlijke toename, maar ook hier moeten eerder gestelde kanttekeningen geplaatst worden. Het verschil ten gunste van 2014 wordt alleen al verklaard door de onwaarschijnlijk hoge toename in Helpman/De Wijert (159 vogels) plus het thans wel tellen van de naoorlogse wijken Lewenborg, de Hoornse wijken, Selwerd, Paddepoel en Vinkhuizen (186 vogels). Bovendien blijkt uit het Meetnet Urbane Soorten van SOVON (Schoppers 2015) dat de gierzwaluwstand van jaar tot jaar aanzienlijk kan fluctueren.

Vergelijking aantal broedparen 2014 met resultaten uit 2001

Voor de vergelijking van het aantal broedparen in 2001 en 2014 gelden per wijk dezelfde kanttekeningen zoals die gelden voor vergelijking van het gemiddeld aantal laagvliegende vogels. Het aantal broedparen is immers in beide jaren afgeleid van dit gemiddeld aantal laagvliegende vogels door te delen door een factor 1,5 of 2. De factor 1,5/2 werd destijds geadviseerd door de landelijke vereniging Gierzwaluwbescherming Nederland, maar ook hierbij is een kanttekening te plaatsen. Dit omdat de laagvliegende -veelal gierende- groepen vooral bestaan uit jonge vogels van voorgaande jaren die nog geen nestplaats hebben (Langenbach 2013). Deze vogels zijn nog op zoek naar een geschikte nestplaats en gieren langs bestaande nestplaatsen. Het is de vraag of de vogels met nest aan deze giervluchten meedoen. Hun gedrag is veel onopvallender. Zelfs het gemiddelde aantal laagvliegende vogels delen door de factor 2 geeft vermoedelijk een aanzienlijke overschatting van het aantal broedparen. Het is veiliger om het gemiddeld aantal laagvliegende vogels te delen door een factor 3 (Lam 2013) of zelfs 4.

Uitgaande van de factor 2 waren er in 2001 circa 600 broedparen in Groningen aanwezig en in 2014 circa 735

Wijk	Straat + nummer	Soort	Aantal	Bewoond
Helpman/Coendersborg	Emmastraat	houten nestkast	13	10
Oranjebuurt/ Noorderplantsoenbuurt	Amalia van Solmstraat 25	houten nestkast	1	1
	Johan Willem Frisostraat 55/69/71/85	houten nestkast	4	4
	Noorderstationstraat 51	houten nestkast	1	1
	Stadhouderslaan 3/9	invliegpan	2	2
	Baanstraat 10	invliegpan	2	2
	Akkerstraat 137	houten nestkast	1	1S
	Kerklaan 12	houten nestkast	1	1S
	Tuinbouwstraat 26/37	houten nestkast	2	2H
	Hortusbuurt	Violenhof (school)	houten nestkast	21
Violenhof (appartementen)		houten nestkast	2	1
Violenstraat 2/8		houten nestkast	9	7
Rotterdammerstraat/ Nieuwe Kerkhof		houten nestkast	2	1
Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 48		houten nestkast	2	1
Bloemsingel (Villa B)	houten nestkast	6	1	

H = huismus

S = spreuww

Tabel 2. In 2014 bewoonde kunstmatige nestgelegenheid

Wijk	Straat + nummer	Soort	Aantal	Plaatsing
Binnenstad Noord	Broerstraat	houten nestkast	4	2015
Binnenstad Zuid	Ganzevoortsingel 2	houten nestkast	3	2014
	Westerhavenstraat 36/38	houten nestkast	5	2014
Korrewegwijk Noord	Soerabajastraat 19/21, 27/29 en 35/37	houten nestkast	6	2014
	Gratemastraat 47B	houten nestkast	4	2015
	Molukkenstraat (OBS Karrepad)	houten nestkast	5	2015
	Molukkenstraat 90 en 92	houten nestkast	4	2015
Korrewegwijk Zuid	Eyssoniusstraat 29A en 28	houten nestkast	4	2015
	Bilidonstraat 39/41 en 42A	houten nestkast	3	2014
Oosterparkwijk	Wielewaalflat*	beton inbouw	135	2013
	Zaagmuldersweg 418	houten nestkast	1	2014
	Kievitstraat 13	houten nestkast	2	2014
Schildersbuurt	Hoendiepskade 2A	houten nestkast	5	2014
	Mondriaanstraat 39 en 46	houten nestkast	4	2015
Rivierenbuurt	Parkweg 54A, 69A, 70A en 81A	houten nestkast	12	2014
	Berkelstraat 3B	houten nestkast	3	2015
	Ijsselstraat 56	houten nestkast	3	2015
Grunobuurt/Laanhuizen	Noord Willemskanaal*	beton inbouw	25	2014
	Parkweg ?*	houten nestkast	10	2015
Helpman/Coendersborg	Waldeck Pymontstraat 12B	houten nestkast	3	2015
	Haydnlaan 123	houten nestkast	3	2015
Helpman/De Wijert	De Ranitzstraat 24 (Helperbad)	houten nestkast	5	2014
	Van Starckenborghstraat 9	houten nestkast	3	2015
Oranjebuurt/ Noorderplantsoenbuurt	Ernst Casimirlaan 8 en 56 + hoek Koninginnelaan 6	houten nestkast	6	2014
	Hoek Graaf Adolfstraat	houten nestkast	1	2015
	Verlengde Grachtstraat 2/2A	houten nestkast	3	2014
	Prinsesseweg 24	houten nestkast	2	2014
Hortusbuurt	Noorderhaven (Albion)*	beton uitpandig	6	2015
	Grote Leliestraat 39	houten nestkast	2	2015
	Noorderbinnensingel (watertoren)*	beton uitpandig	17	2014
Zernike-terrein	Netelbosje*	houten nestkast	20	2015

* in opdracht van woningbouwvereniging of RUG

Tabel 3. *Wijken/straten waar in 2014 en 2015 nestkasten zijn aangebracht*

broedparen. Delen we door de meer waarschijnlijker factor 3 dan komen we in 2001 op circa 400 broedparen en in 2014 op circa 500 (met eerder genoemde kanttekeningen).

Bezetting nestkasten, invliegpannen en neststenen

Vooraf in een aantal oudere wijken met van oudsher veel Gierzwaluwen (Oranjebuurt/ Noorderplantsoenbuurt en Hortusbuurt) zijn in de loop van de tijd houten nestkasten opgehangen dan wel invliegpannen aangebracht. Veelal zijn deze voorzieningen door Buitenbedrijf BBZ opgehangen in opdracht van de gemeente, woningbouwverenigingen of particulieren. Ook hebben woningbouwverenigingen en projectontwikkelaars op verzoek van de gemeente en/of de Stadsvogelwerkgroep in een aantal nieuwbouwlocaties in de stad neststenen voor Gierzwaluwen laten inmetzelen.

Door de tellers is geen structureel onderzoek naar de bewoning van de kunstmatige nestvoorzieningen gedaan. Dat kon, gezien de benodigde tijd, geduld en ervaring niet verwacht worden. Bovendien weet ik uit ervaring dat het 's avonds posten bij nestkasten en voortdurend omhoog kijken richting woningen en slaapkamers gauw vragen oproept en je al snel iets uit te leggen hebt.

Toch heeft een aantal tellers wel op invliegers in kunstmatige nestgelegenheden gelet. Zo is in de Hortusbuurt geconstateerd dat de daar aanwezige houten nestkasten goed bezet waren. Van de 23 nestkasten aan de school en appartementen aan de Violenhof waren er zeker veertien bezet (zie tabel 2). Terwijl van de acht houten nestkasten aan de Violenstraat 2 er zeker zes bezet waren. Ook in de Oranjebuurt bleken een groot aantal nestkasten en invliegpannen bezet te zijn. In de Noorderplantsoenbuurt is vastgesteld dat een aantal nog niet zo lang aanwezige nestkasten bewoond waren door Huismussen of Spreeuwen. Van de dertien houten nestkasten aan de Emmastraat in Helpman/Coendersborg bleken er zeker tien door Gierzwaluwen bezet.

Tevens zijn er waarnemingen van invliegers in ingemetselde neststenen: in de nieuwbouwwijk De Velden op het voormalige FC Groningen-terrein in de Oosterparkwijk, in een kantoorgebouw aan het Griffetracé in de Oosterpoort en, al in het jaar van plaatsing, in een nieuw onderdeel van het UMCG.

Uit recent onderzoek (Wortelboer 2015) blijkt dat het aanbrengen van nestkasten niet alleen zinvol is omdat de Gierzwaluwen wel degelijk gebruik maken van de vervangende dan wel extra aangeboden nestgelegenheden, maar ook dat het broedsucces in nestkasten groter is dan in natuurlijke nestgelegenheden in spleten en onder daken.

Ophangen van nestkasten in bestaande kolonies

In het voorjaar van 2014 en 2015 zijn door Buitenbedrijf BBZ in opdracht van de gemeente Groningen in bestaande kolonies houten nestkasten opgehangen (zie tabel 3). In totaal zijn 96 nestkasten opgehangen, waarvan het merendeel in de bedreigde kolonies in de Korrewegwijk (26), Rivierenbuurt (18) en Helpman (14). In de Binnenstad zijn op een drietal locaties in totaal twaalf houten nestkasten opgehangen, in de Schildersbuurt op een drietal locaties negen en in de Oranjebuurt op een zestal locaties twaalf. Op dit moment is er nog de wens om houten nestkasten op te hangen aan de Gerbrand Bakkerstraat/Kooikerplein in de Oosterparkwijk, in de omgeving van de Nieuwstraat in de Oosterpoort en in de omgeving van de Suikerbuurt in Hoogkerk.

Tabel 3 laat tevens zien dat in 2014 en 2015 in opdracht van een woningbouwvereniging of de Rijksuniversiteit Groningen ook nestkasten zijn opgehangen. Aan het bestaande gebouw van Wis- en Natuurkunde aan het Netelbosje op het Zernike-terrein zijn twintig kasten opgehangen (RUG) en aan het pakhuis Albion aan de Noorderhaven in de Hortusbuurt zes (Patrimonium). In de nieuwbouw van de Wielewaalflat in de Oosterparkwijk zijn 135 nestkasten ingemetseld (Lefier) en in de nieuwbouw van de appartementen aan het Noord-Willemskanaal in de Grunobuurt ca. 25 (Nijestee). Op initiatief van de stadsecologen en de Stadsvogelwerkgroep zijn met behulp van crowdfunding zeventien betonnen nestkasten opgehangen onder de watertoren aan de Noorderbinnensingel in de Hortusbuurt. Op verzoek van het Buurtcomité zijn aan de "oudbouw" in de Grunobuurt zestig nestkas-

ten, ontworpen door de kunstenaar Lena van der Wal, opgehangen. Naast nestkasten voor o.a. Huismussen, mezen en Kauwen gaat het om tien nestkasten voor Gierzwaluwen.

Conclusies

Uit de resultaten blijkt dat het gemiddeld aantal laagvliegende Gierzwaluwen, en daarmee het aantal broedparen, in 2014 aanzienlijk hoger is dan in 2001. Bij de onderzoeksmethode, die leidde tot een toename van circa 1200 naar 1500 vogels, zijn hierboven al een groot aantal kanttekeningen gezet. De toename wordt bovendien in de literatuur tegengesproken. Uit het Meetnet Urbane Soorten (MUS) van SOVON blijkt vanaf 2007 een lichte afname van de gierzwaluwstand in Nederland (Schoppers 2015). Voor 2007 is nog geen structureel onderzoek naar de Nederlandse stand gedaan. Uit MUS blijkt ook dat de stand van jaar tot jaar aanzienlijk kan fluctueren. In Denemarken en Groot-Brittannië volgt men de gierzwaluwpopulatie al wel gedurende een langere periode volgens een gestandaardiseerde telmethode. In deze landen blijkt de laatste twintig jaar sprake van een duidelijke afname (Klaassen 2014 en Schoppers 2015). Of deze populatiedaling het gevolg is van afname van broedgelegenheid door sloop en renovatie van oude gebouwen is niet eenduidig. De laatste jaren wordt niet uitgesloten dat verschraving van het voedselaanbod in de broedperiode ook een oorzaak is (Klaassen 2014).

Uit de telling van 2014 blijkt dat de naoorlogse wijken met pannendaken steeds verder gekoloniseerd wor-

Figuur 1: gemiddeld aantal laagvliegende Gierzwaluwen (2014) in de noordelijke wijken van de stad Groningen

den, hetgeen een verplaatsing van Gierzwaluwen vanuit het centrum en oudere wijken naar de buitenwijken impliceert. Lam (2013) constateerde in Deventer een afname van Gierzwaluwen in het centrum en de oude schil direct daar omheen door o.a. sloop en renovatie, maar in de op leeftijd komende 'nieuwe' wijken een toename.

Ook kan geconcludeerd worden dat het ophangen van nestkasten in bestaande kolonies loont. Na verloop van tijd worden deze nestkasten (deels) bezet door Gierzwaluwen. De kolonisatie van de nestkasten zal vermoedelijk sneller verlopen wanneer de natuurlijke nestgelegenheid in de kolonie onder druk staat en/of de nestkasten eerst bewoond worden door Huismussen of Spreeuwen. Uit waarnemingen van enkele tellers kan afgeleid worden dat de kolonievogels eerst een zoekbeeld voor de nestkasten moeten ontwikkelen. Als de eerste kast in een kolonie bewoond is, zullen de langs gierende (jonge) vogels nestkasten gaan associëren met potentiële broedlocaties.

Het inmetelen van neststenen in de spouwmuur van nieuwe woningen en gebouwen zal op den duur leiden tot kolonisatie hiervan. De eerste tekenen zijn veelbelovend. Kolonisatie wordt ook hier versneld doordat óf Huismussen en Spreeuwen óf lokgeluiden de Gierzwaluwen attent maken op de stenen. De vorming van natte natuurgebieden rondom Groningen (o.a. De Onlanden, Zuidlaardermeergebied en Meerstad) leidt tot de aanwezigheid van veel insecten, hetgeen de kolonisatie van dergelijke neststenen in nieuwbouw in de omgeving van deze gebieden zal kunnen versnellen.

De telling van 2014 (en 2001) leert ons waar in het stedelijk gebied van Groningen zich de gierzwaluwkolonies bevinden. Hij geeft bovendien inzicht in de grootte van de kolonies en welke kolonies bij voorrang nestkasten verdienen. In de meeste van deze kolonies zijn overigens in 2014 en 2015 al nestkasten opgehangen.

Of er in Groningen, net als in Denemarken en Groot-Brittannië, daadwerkelijk sprake is van een afname van het aantal broedparen van Gierzwaluwen is niet duidelijk. Het is best mogelijk dat in het verleden aangebrachte nestkasten in bestaande kolonies èn kolonisatie van wijken van na de Tweede Wereldoorlog de afname verzacht dan wel neutraliseert of zelfs leidt tot een lichte toename.

Discussie

Uit dit artikel, maar ook uit de literatuur, blijkt dat het vaststellen van het aantal broedvogels van de Gierzwaluw in een stad geen sinecure is (Daalder 2014, Keijl 2004 en Langenbach 2013). Er zijn op dit moment een drietal telmethoden:

1. telling conform het Meetnet Urbane Soorten (Schoppers 2015): vaste tellers doen drie keer per jaar op vaste punten in het stedelijk gebied per punt een telling van vijf minuten. In de drie telperiodes (1 april-30 april, 15 mei-15 juni en 15 juni-15 juli) worden alle op het telpunt aanwezige vogels, inclusief de laag- en hoogvliegende Gierzwaluwen, genoteerd. Vooral de avondtelling tussen half juni en half juli geeft een goed beeld van het totaal aantal Gierzwaluwen boven het

Figuur 2: gemiddeld aantal laagvliegende Gierzwaluwen (2014) in de zuidelijke wijken van de stad Groningen

Uitvliegende vogel uit nestkast,
Beek Ubbergen, 11 juli 2010

Foto: Jochem Kühnen

Jonge vogel in nestholte,
Beek Ubbergen 17 juli 2010

Foto: Jochem Kühnen

stedelijk gebied in Nederland, mits deze telling gedurende een periode van 'stabiel zomerweer' wordt verricht. Voordeel van deze telling is dat het aantalverloop van het totale aantal (vliegende) Gierzwaluwen over de jaren kan worden geanalyseerd. Nadeel van deze telling is dat hij niet direct iets zegt over het verloop van het aantal broedparen in het stedelijk gebied.

2. telling van het aantal broedparen door noteren van invliegers (Verkade 2005): het intekenen van invliegers geeft weliswaar een goede indruk van het aantal broedparen, maar is zeer arbeidsintensief en eigenlijk alleen uitvoerbaar met één of enkele ervaren gierzwaluw-tellers in een dorp of kleine stad. Behalve over een goed gespierde nek moeten de tellers ook over veel geduld, tijd en ervaring beschikken.
3. telling van het aantal laagvliegers (Andriessen *et al.* 2001): Andriessen adviseert om deze telling ieder jaar onder vergelijkbare omstandigheden te doen. Deze vergelijkbare omstandigheden zijn: vanaf een aantal vaste standplaatsen, in eenzelfde periode in het gierzwaluwseizoen (15 juni t/m 10 juli), op hetzelfde tijdstip van de dag (na 19.00 uur) en, vooral, onder dezelfde weersomstandigheden (periode van stabiel zomerweer). Aanvullend zijn (mijns inziens) ieder jaar bij voorkeur dezelfde teller(s) en minimaal drie tellingen gewenst. Deze methode zegt iets over de toe- of afname van het aantal in een stad(sdeel) of dorp.

De in 2014 in de stad Groningen gehanteerde telmethode sluit het meest aan bij telmethode 3. De genoemde vergelijkbare omstandigheden gaan echter niet op. Ook omdat er een gat van dertien jaar ligt tussen de twee tellingen en er veelal sprake is van een andere teller in een telgebied. Geadviseerd wordt om in het vervolg de toe- dan wel afname van het aantal gierzwaluwen in steden en dorpen bij te houden via de MUS-methode (telmethode 1). Voor het vaststellen van toe- of afname van het aantal laagvliegende Gierzwaluwen en/of het aantal gierzwaluwbroedparen in woonwijken van steden of in dorpen (telmethode 3 respectievelijk 2) dienen enthousiastelingen aanwezig te zijn die dit meerdere jaren achtereen willen bijhouden.

Dankwoord

Ik wil hierbij Goaitske Bakker, Andries Berghuis, Miranda Berghuis, Maricée Ten Bosch, Jacob Bosma, Arjo Bunscoeke, Ana Buren, Saskia van der Burg, Klaas van Dijk, Klaas Heeres, Gert-Jan Huiskes, Roland Jalving, Vera Jongman, Niek Kanis (postuum), Marcel Kersten, Piet Kuipers, Henk de Lange, Harrie Miedema, Klaas Nanninga, Kor Raangs, Jan Alex de Roos, Albert Jan Scheffer, Arthur Scheper, Aart van der Spoel, Dick Stada en Piet Zuidhof danken voor het deelnemen aan de telling. Maricée Ten Bosch ben ik dank verschuldigd voor het kritisch bekijken van dit artikel. Gerrit Kiegebos en Jochem Kühnen dank ik voor het ter beschikking stellen van een aantal prachtige foto's.

Literatuur

- Andriessen, M., Jonkers, D.A., van Dijk, A. & M. Mourmans-Leinders 2001. Handleiding voor het inventariseren van Gierzwaluwen op afstand en bij inkijkposten.
- Daalder, R. 2014. De gierzwaluw. Atlas Contact.
- Keijl, G.O. 2004. Gierzwaluwen in Amsterdam ... maar hoeveel? *Limosa* 77: 121-130;
- Klaassen, R., Klaassen, H., Berghuis, A., Berghuis, M., Schreven, K., van der Horst, Y., Verkade, H. & L. Kearsley 2014. Trekroutes en overwinteringsgebieden van Nederlandse Gierzwaluwen ontrafeld met geolocators. *Limosa* 87: 173-181.
- Lam, E. 2013. De Gierzwaluw in Deventer. *Vogels in Overijssel* 12 (2013).
- Langenbach, J. 2013. De Gierzwaluw (*Apus apus*), niet te tellen en lastig te beschermen. *Twirre*, jaargang 23, nummer 2.
- Lindeboom, R. 2002. Een werkgroep voor de Gierzwaluwen in Groningen. *De Grauwe Gors*, jaargang 30, nummer 2.
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. 2014. Soortenstandaard Gierzwaluw *Apus apus*. Versie 2.0, december 2014.
- Schoppers, J. 2015. Zo tel je: Gierzwaluwen. *SOVON-Nieuws* 28 (1): 10.
- Verkade, H. 2005. Gierzwaluwen in Noordwijk-Binnen, een ruimtelijke verkenning. *De Strandloper* 37e jaargang, nummer 2 april 2005.
- Wortelboer, R. 2015. Gierzwaluwen nader bekeken: tien jaar waarnemingen met camera's bij nesten. *Limosa* 88: 57-73.

Rob Lindeboom - Groningen
rlin@home.nl